

Ключевые слова: сортоиспытание, сортосеть, сорт, методика сортоиспытания, районирование сортов, стандартизация.

* * *

УДК 94(477)“1941/1944”

Куницький М.

кандидат історичних наук, заступник генерального директора Українського державного підприємства поштового зв'язку “Укрпошта” (Україна, Київ)

ЛЕГІТИМІЗАЦІЙНІ ЗАХОДИ ОКУПАЦІЙНОГО АПАРАТУ ВЛАДИ РАЙХСКОМІСАРІАТУ “УКРАЇНА” (1941–1942 РР.)

Аналізуються особливості проведення легітимізаційних заходів, які проводилися цивільною адміністрацією Райхскомісаріату “Україна” в 1941–1942 рр. Автор розглядає ці явища і процеси у контексті особливостей реалізації мети та завдань гітлерівської окупаційної політики.

Ключові слова: експансія, Третій Райх, Райхскомісаріат “Україна”, нацистська окупація, цивільна адміністрація, місцеве населення.

Нацистська окупація України передбачала проведення заходів легітимізації, за допомогою процедур якої утверджувалася нова державно-політична система.

У тих умовах вони означали примусити українське суспільство визнавати законність повноважень окупаційної адміністрації на здійснення влади. Легітимність надавала німецькій владі авторитету, а він, у свою чергу, примушував окуповане суспільство підкорятись їй незалежно від застосування або незастосування правових санкцій. Цим і зумовлюється актуальність теми дослідження.

Окремі сегменти цієї багатогранної проблеми розглянуті у дослідженнях В. Рекотова [1], М. Ковалю [2; 3], О. Лисенка та Т. Першиної [4], О. Гончаренка [5]. Аналіз історіографічних напрацювань попередників вказує на ту обставину, що зазначена проблема усе ще потребує додаткових дослідницьких зусиль. Відповідно до цього, об'єктом дослідження визначається нацистський режим, встановлений на теренах РКУ, предметом – окупаційна політика, яка спрямовувалась на українське суспільство.

Легітимізація розпочала здійснюватися у відповідних процедурах, але це не означало рівнозначність її юридичному позитивізму. Головним для німецьких адміністраторів стало прийняття суспільством певної системи норм і цінностей, умов і правил взаємного існування, визнання сили загальності і обов'язковості за настановами їх волі. Тому в цих умовах окупаційна влада в основному використовувала інструментарій адміністративної легітимізації.

Дієздатність німецької окупаційної влади багато в чому залежала від її легітимності. Тому німецькі адміністратори застосовували легітимізаційні технології для життєздатності окупаційної системи в цілому. Зрозуміло, що процес легітимізації окупаційної влади розпочинався в перші дні вступу німецьких військ. Для цього застосовувалися оголошення, випуски газет, інші технічні засоби донесення інформації до людей. Усі ставилися перед фактом обов'язкового повернення на свої робочі місця тощо. У пресі з'являлися й вказівки та роз'яснення фельд- та ортскомендатур щодо особливостей організації порядку управління, функцій і службових завдань новостворених органів місцевої влади, вимоги до їх керівників, їх взаємодії і стосунків з німецькими військовими установами тощо [7, арк. 1–5].

Рішення про передачу в управління певних окупованих територій приймалися керівниками фельдкомендатур. Приймалися вони досить оперативно. Після цього видавався відповідний наказ (як правило, № 1) по ортскомендатурах [8, арк. 1], у якому місцеве керівництво повідомлялося про зміну його службового підпорядкування, формулювалися вимоги по основній службовій діяльності [9, арк. 1, 59, 60].

Більш складні й подовжені в часі технології легітимізації здійснювалися при передачі відповідних територій у відання цивільної адміністрації РКУ. Для цього створювалися спільні комісії, які склалися із представників Головного командування окупаційними військами в Україні та Райхсміністерства східних окупованих територій [9, арк. 100]. Ці комісії чітко визначали територіальні межі районів, які підлягали передачі. У результаті роботи цих тимчасових інституцій готувалися технічні умови для зміни влади. Лише після цього особисто А. Гітлером видавався відповідний указ [9, арк. 135].

Офіційна процедура передачі влади від військової адміністрації установам РКУ мала надзвичайно помпезний характер. На цих зібраннях були присутні й місцеві керівники, представники допоміжної поліції [10, арк. 78]. Після виступів і обопільних подяк наставав урочистий момент і влада переходила до адміністрації РКУ. Після цього її представник, як правило, гебітскомісар, формулював вимоги до населення і місцевого керівництва [11].

Після отримання владних повноважень керівники генеральних комісаріатів та гебітскомісаріатів оприлюднювали цей факт у місцевій пресі, чітко визначаючи територіальні межі районів, які переходили у їх службове підпорядкування [12; 13]. Ось який вигляд мало відповідне повідомлення керівника генеральної округи “Київ”: “Київська Генеральна Округа складається з територій колишніх областей: Київської, Полтавської і міста Києва. У зв'язку з новим поділом округи даліше управління колишньої Київської області є зайвим. Отже, управління Київської області закінчило свою діяльність. Усі розпорядження Німецького Цивільного управління для Генеральної Київської Округи надходять виключно через Генералкомісара Києва. Складові частини колишньої Київської області закликані до співробітництва. Під керуванням Генерального Німецького цивільного управління здійснюватимуть гебітскомісари, за моїм дорученням, приступили до виконання своїх обов'язків. Їм підпорядковані безпосередньо начальники районів” [14].

Гебітскомісари також оголошували відповідні відозви до місцевого населення. Керівник гебітскомісаріату “Біла Церква” генеральної округи зазначив наступне: “Дня 1 січня місяця 1942 року прийняв я остаточно всю виконавчу владу в області Біла Церква. Повітова область займає райони: Біла Церква, Сквирка, Рокитно, Узин, Володарка і Половецьке. Як обласний комісар, я є одним службовим зверхником всіх начальників районів і бургомістрів. Сподіваюся від установ населення моєї області беззастережної співпраці. Всякі саботажі при розбудові німецької влади я рішений (в зародку) здержати. З другої сторони запевняю всім доброї волі охорону німецької влади. Лише кров і зброя німецьких вояків звільнили цей край від більшовизму. Відбудува-

ти наново і вчинити його твердиною проти дідизного ворога людства є нашим спільним завданням” [13].

Відповідні накази про зміну відомчої приналежності певних територій оголошувалися й по військових командатурах [7, арк. 38]. Аналогічні повідомлення із чіткою вказівкою на конкретних німецьких цивільних службовців, яким відтепер належала влада, надсилалися й керівництву районних та міських управ [16, арк. 9].

Із перших днів окупації німецькою адміністрацією застосовувалися ідеологічно-пропагандистські засоби легітимізації. Найпоширенішим засобом у реалізації цього завдання стала україномовна періодична преса, яка виходила в адміністративних центрах гебітскомісаріатів і була, як зазначав Е. Кох, засобом впливу на населення пропагандою і політикою, наказаною рейхскомісаром. При цьому вона жодним чином не могла слугувати народним чи культурним інтересам населення або окремих його груп [17, арк. 80]. Значна частина матеріалів, які мали стратегічне значення, в обов'язковому порядку надходила з Берліна й передруковувалася у місцевих виданнях.

Учасники радянського руху опору досить точно визначали мету тогочасної німецької пропагандистської системи, яка працювала на місцеве населення. “Фашистська пропаганда посилено поширювала серед населення явно брехливі відомості про слабкість Радянського Союзу і його неодмінній загибелі. У всіх населених пунктах фашисти вивішували різноманітні плакати, листівки і звернення, за допомогою яких намагалися змінити ідеологічну спрямованість населення на свою користь, і тим самим припинити будь-які спроби протидії своїм загарбницьким планам”, – зазначалося в одному із звітів радянської підпільної організації [18, арк. 203].

Німецька армія, за версією тогочасних пропагандистів, прийшла в Україну, як “армія – визволителів”, з тим, щоб урятувати її народ від більшовицького панування. “Без допомоги ззовні, без могутньої допомоги українці ніколи не були б звільнені від більшовицького коліна. Вони були приречені на фізичне знищення, молоде українське покоління чекала доля червоних яничарів”, – заявлялося у періодичних виданнях. Тому Німеччина виконувала всесвітньо-історичну місію, рятуючи не лише українців, а й усі європейські народи від більшовизму. Зазначимо, що у нацистській інтерпретації цей термін називався “жидо-більшовизмом”. Радянський уряд називали “жидівсько-сталінським” [19, арк. 88].

Німецька армія втратила немало солдатів та офіцерів, а тому українці повинні були бути вдячними за їх “визвольну місію”. “Німецькі бійці принесли нам волю, прийшли до нас, як наші приятелі. Створюймо їм найкращі умови для дальнішої боротьби і затишок для відпочинку”, – говорилося у передовицях тогочасних видань [20]. А оскільки право носити зброю належало тільки військовослужбовцям Вермахту, українці мали працювати допомогти Третьому Райху у цій боротьбі: “З уваги на те, що багато синів німецького народу вирушили саме в поле бою проти большевицького ворога, українці, у подяку за своє визволення, повинні змінити вояків біля станків і біля плуга” [21].

Подібні заяви були повторені окремими церковними ієрархами України. Так, смиренний Ігор – єпископ

Уманський у зверненні до віруючих, вітаючи їх з Пасхою сказав: “Пам'ятаймо й те, що зараз точиться боротьба наших Визволителів – німецького народу, з диким бузувірством – московським безбожництвом. На нас лежить великий обов'язок – нашою роботою, навіть своїм життям, щоб скоріше зламати владу антихристову, щоб настав лад та спокій між усіма народами” [22].

Разом із цим, окупаційні пропагандисти використали тезу про належність українських земель до колишніх німецьких державних утворень. Тому німці прийшли на ці землі, як на свої споконвічні володіння. Ця ідея знайшла досить широкий відгос у періодичних виданнях.

Як виголошували автори цих ідей, готи у свій час були володарями українських земель і їх кров так і залишилася у місцевому середовищі [23]. Але не лише готські, а й інші німецькі племена були присутніми на українській території, у результаті чого між українцями та німцями розвивалася тривала культурна співпраця [24].

На обґрунтування історичного права Німеччини на українські землі спрямовувалися й інші публікації подібного типу. У результаті – й перші князі Київської Русі також оголошувалися представниками німецьких родів [25]. Дійшло до того, що фактично уся історія Київської Русі оголошувалася німецьким політичним надбанням, а без варязьких (в тогочасній інтерпретації – німецьких) князів вона взагалі могла не відбутися.

Те ж саме стосується й гіпертрофованого зображення українсько-німецьких взаємовпливів у середньовіччя та й більш пізніші часи. При цьому, постійно акцентувалося на позитивному й багатогранному впливові німецької культури, науки тощо.

Чи не найбільше місце в технології легітимізації займала критика сталінського режиму. Поєднувалася вона також із значною антисемітською складовою окупаційної пропагандистської системи. Євреї оголошувалися єдиною й основною соціально-політичною опорою сталінського режиму загалом та більшовизму зокрема. Образ євреїв формувався як “абсолютне зло”. Лише ця категорія населення України оголошувалася винною у тих бідах, яких зазнав український народ від радянського режиму.

Персоніфікація образу євреїв та антисемітська риторика мала всеохоплюючий характер. Яка тема не зачіпалася б у публікаціях, антиєврейська її складова була обов'язковою.

На наш погляд, найтипівішими публікаціями, “вершиною” антисемітської пропаганди, передрукованою до того ж у багатьох виданнях, стали статті під назвою “Сатанізм та жидівство” [26] та “Візьмімося до боротьби” із відповідним закликком: “Мішаний шлюб з жидом перетворює не тільки сексуальну сторону, але й психологію білої людини. Отже, жонатий з жидівкою (хоч би в минулому), жінка зашлюбована жидові (хоч би в минулому) вже не є певні люди, а часто-густо, мимо своєї свідомості є вороги білої раси. Понівечена жидом або жидівкою психологія арійця є цілком небезпечною, а значить проти цих людей мають бути вчинені самооборонні заходи.

Від нас залежить вияснити мішане походження кожного мешканця, його расову чистоту і психологію. Маємо зробити це не з особистих якихось інтересів або

мотивів, тільки-но для захисту та щастя майбутніх поколінь білої людини.

Ми далекі від помсти (це не наше арійське почуття!), але той, хто продав своє первородство за жидівське золото, не гідний далі лишатися в благороднім полі арійських народів.

Світова історія доходить до кульмінаційного пункту своєї боротьби. Без жертв не може бути жодної перемоги. Українці, усвідомивши собі свою національність, не можуть не пронятися расовою свідомістю, а звідси випливає низка обов'язків: допомогти в рішучій боротьбі всіма від нас залежними засобами, всіма силами" [27].

Знайшлося місце на шпальтах окупаційної періодики й Червоній Армії, підрозділи якої продовжували боронити країну. Автор публікації не забув розіграти "єврейську карту", зазначавши між іншим: "З 1935 р. з'являється все більше жидів в списку вищих комісарів советської армії, в той же час військовий комісаріат перебуває в руках жида Мехліса. Не зважаючи на те, що він офіційно є лише заступником військового комісара, він фактично керує всім військовим управлінням і одночасно займає посаду "верховного керівника політичними управліннями советської армії". Подібно стоїть справа й у інших відділах советської армії" [28].

Окупаційні пропагандисти, виконуючи завдання легітимації "нового порядку" широко застосовували тематику злочинів більшовицького та сталінського режимів, вчинених ними щодо українського народу як в період революції та громадянської війни, так і в 30-х рр. ХХ ст.

Основною темою, яка застосовувалася в ті часи, став Голодомор 1932–1933 рр.: "Щоб побороти опір колективізації з боку селянства, Сталін наважився улаштувати штучний голод 1932–33 років, що охопив всю Україну. Справу вирішив хліб. При нормальному врожаї хліборобна Україна залишилася без хліба. Поїзди, навантажені пшеницею котилися й котилися на Північ, а НКВД і сільський актив витрушували по хатах останню квасолину, останню жменю кукурудзи. Лише одна частина населення не почувалася голоду. Це були жиди. Вони постійно користувалися послугами "Торгсіну", в крамницях якого було все, що хочете з продуктових товарів. Але купити їх можна були лише за золото та чужоземну валюту. А в жидів не бракувало ні золота, ні доларів. Хто зможе забути ці роки? Хто може забути, як люди їли напівтрупи добитих ними опухлих братів, сестер, дітей? Хто викреслить з пам'яті роки, коли на базарах продавали холодець із людського м'яса і коли по вулицях міста валялися трупи і ніхто не звертав на них уваги, сподіваючись собі такої ж участі? Льохи НКВД тоді також були повні. І той, хто не вмирав голодною смертю, гинув від кулі" [29].

"Де поділися ці живі люди? Це мільйони селян – українців, замордованих голодом у 1931–1934 роках, коли з наказу лідера Сталіна по всій Україні був штучно організований голод, коли з голоду вимирали цілі села, коли всі люди ходили опухлі з голоду, коли по багатьох селах були випадки людодства. Це сотні тисяч закатованих в енкаведістських катівнях в 1936–1938 роках кращих людей з української інтелігенції – вчителів, вчених, інженерів, агрономів і ін.", – запитував у читачів автор публікації [30].

На селянство спрямовувалися публікації із згадками про те, як обійшлася з ним радянська влада, відібравши майно та піддавши розкуркуленню: "Лихо заподіяне селянству колгоспним ладом, було таке велике, що в очах селян воно якось поглинало всі інші злочини, заподіяні населенню советською владою. Ось чому ставлення селянства до большевицької влади насамперед зв'язане з його ставленням до колгоспів. Люто ненавидячи колгоспи, воно ненавиділо й владу, що їх породила" [31].

Місцеве населення РКУ було повною мірою ознайомлене з тими злочинними діями, які були вчинені сталінським режимом. Це і репресії, і повідомлення про виявлення масових захоронень жертв радянського режиму тощо. Так, місцева людність дізналася, що "На західному краю міста Вінниці у Житомирській генеральній окрузі відкрито в цих днях велике поле з могилами радянських часів, де згідно з поробленими дотепер твердженнями лежить яких 10 000 трупів українців. Місце де знайдено могили знаходяться на колишній посілости НКВД" [32]. До цих місць з усієї України було направлено делегації українських селян, які у свою чергу, повернувшись додому, розповідали про побачене на спеціально організованих зібраннях.

Персоніфікація лідерів радянського режиму здійснювалася виключно в темних, зловісних тонах. Сам Й. Сталін виступав в образі слухняного виконавця "єврейської світової змови". Відтак і сам союз між СРСР, США та Великобританією мав не випадковий характер, адже й там усім заправляли євреї.

З-поміж сталінського оточення найбільшої уваги "заслужив" Л. Каганович. Останній за досить короткий час зумів не лише увійти до його найближчого кола, а й догодити диктатору, облутати його єврейським оточенням – так зображувався вплив Л. Кагановича на Й. Сталіна. "Проте, влаштовуючи свою кар'єру скритний жид не забуває й про численних родичів. Один брат його – Михайло стає наркомом оборонної промисловості, другий – Юлій відіграє провідну роль у державному видавництві; нарешті четвертий з братів – Арон завідує в Києві 50 харчовими крамницями і керує міською радою, не займаючи там ніякої офіційної посади. Брати № 5 і № 6 відіграють не абияку роль в текстильній промисловості. Потім ідуть свати, дядьки та інші родичі, що мають менші посади, але не менші прибутки", – зазначалося в типовій для тих часів публікації під промовистою назвою "Таємниці кремлівського двору". У ній же зазначалося, що й смерть дружини Сталіна сталася через якусь підіслану Кагановичем "красуню Райзу", яка змогла вплинути на Вождя [34].

Продовжуючи цю тему, зазначимо, що окупаційні адміністратори не забули повідомити людей про те, що їх чекає у разі повернення радянської влади. При цьому були опубліковані матеріали про події у тих районах України, які на деякий час були визволені Червоною Армією, а потім знову нею втрачені. У публікаціях під назвою "Непросвітні дурні" називались факти переслідування тих, хто перебував в окупації: "НКВД зробилося ще трохи більш червоним, ніж воно було раніше. Тисячі мешканців заарештовували і допитували" [35].

В інших публікаціях ці попередження були оформлені ще більш чіткіше: "За час перебування советської армії у місті, харківчани ще раз переконалися у цьому.

Переконалися вони ще й у тому, що більшовики лишилися вірними своїй політиці терору, що НКВД не дрімає, що жиди тільки й чекають хвилини повороту на свої місця” [36].

В окупованій Україні проявилася ще одна обставина, яка була характерною для процесу легітимації. Стосується вона діяльності українських націоналістів, яким вдалося до певного часу проконтролювати частину періодику. Саме на її шпальтах вони спробували пропагувати ідеї національної державності і України як майбутнього союзника Німеччини у боротьбі з СРСР. У найбільш концентрованому вигляді ці ідеї проявилися на результаті діяльності журналістського колективу видання “Українське слово”, яке виходило в Києві.

Частина журналістів цього видання, реально оцінюючи ситуацію, яка склалася в Україні, виступила з такими словами: “Зараз після такого великого історичного досвіду сумним і соромним є явище, що хтось комусь може допомогти, бо хто числить на посторонні сили, той програє, бо хто хоче чужими багнетами забезпечити свою державу і суверенність нації, той остається без цієї самої держави і без національної суверенності” [37].

Через тогочасні періодичні видання, також виключно у позитивному тоні місцеве населення інформувалося про призначення вищого керівництва РКУ, генеральних комісаріатів та гебітскомісаріатів.

Отже, легітимація окупаційної адміністрації РКУ мала чітко керований порядок і здійснювалася як публічними інституційними акціями, так і засобами агітаційно-пропагандистської роботи.

Список використаних джерел

1. Рекотов П. В. Органи управління на окупованій території України (1941–1944 рр.) / П. В. Рекотов // Український історичний журнал. – 1997. – № 3. – С. 90–101.
2. Коваль М. В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945). Спроба концептуального бачення / М. В. Коваль. – К. : Вища школа, 1994. – 57 с.
3. Коваль М. В. Україна: 1939–1945: Маловідомі і непрочитані сторінки історії / М. В. Коваль. – К. : Вища школа, 1995. – 194 с.
4. Гончаренко О., Лисенко О., Першина Т. Система управління окупованими територіями України / О. Гончаренко, О. Лисенко, Т. Першина // Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси / НАН України. Інститут історії України. – К. : НВП “Видавництво “Наукова думка, НАН України”, 2010. – Кн. 1. – 735 с.
5. Гончаренко О. М. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату “Україна”: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944 рр.): монографія / Гончаренко О. М. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 600 с.
6. Державний архів Черкаської області. – Ф. Р–2400. – Оп. 1. – Спр. 1.
7. Державний архів Миколаївської області. – Ф. Р–1432. – Оп. 1. – Спр. 1.
8. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф. Р–2418. – Оп. 1. – Спр. 13.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. КМФ–8. – Оп. 1. – Спр. 38.
10. ДАКО. – Ф. Р–2418. – Оп. 1. – Спр. 6.
11. Перша зустріч з гебітскомісаром. – Гадяцька газета. – 1942. – 1 вересня.
12. Відозва “Українці Київської Генеральної округи!” – Нове українське слово. – 1941. – 14 грудня.
13. Відозва гебітскомісара Штельцера. – Дзвін. – 1942. – 15 січня.
14. Оголошення // Українське життя. – 1941. – 22 грудня.
15. Відозва // Дзвін. – 1941. – 15 січня.
16. Державний архів Волинської області. – Ф. Р–1. – Оп. 2. – Спр. 2.
17. Центральний державний архів громадських об’єднань

- України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1063.
18. Там само. – Оп. 22. – Спр. 271.
19. Там само. – Оп. 22. – Спр. 122.
20. Дзвін. – 1941. – 18 жовтня.
21. Невідкладне завдання українців // Дзвін. – 1941. – 4 листопада.
22. Дзвін. – 1942. – 20 квітня.
23. Готи над Чорним морем // Васильківські вісті. – 1942. – 17 вересня.
24. Німецько-українські взаємини в дзеркалі української мови // Васильківські вісті. – 1942. – 1 листопада.
25. 3 історії українсько-німецьких відносин. – Українське слово. – 1941. – 12 листопада.
26. Сатанізм та жидівство. – Дзвін. – 1942. – 24 жовтня.
27. Дзвін. – 1942. – 26 квітня.
28. Переяславські вісті. – 1942. – 23 травня.
29. Преса про Жовтень // Відродження. – 1942. – 6 грудня.
30. Дзвін. – 1941. – 24 жовтня.
31. Від колгоспів до одноосібних господарств // Відродження. – 1942. – 20 грудня.
32. Іванківські вісті. – 1943. – 28 січня.
33. Таємниці кремлівського двору // Дзвін. – 1941. – 12 грудня.
34. Таємниці кремлівського двору // Дзвін. – 1941. – 12 листопада.
35. Іванківські вісті. – 1943. – 29 червня.
36. Що діялось у Харкові? // Дзвін. – 1942. – 3 липня.
37. Орієнтація на власні сили // Останні вісті. – 1941. – 17 листопада.

References

1. Rekotov P. V. Organu upravlinna na okupovaniu teritorii Ukrainu (1941–1944 rr.) / P. V. Rekotov // Ukrainskui istorichnui zurnal. – 1997. – № 3. – S. 90–101.
2. Koval M. V. Ukraina y Drugii svitovii i Velikoi Vitchnianii viinach (1939–1945). Sproba konceptyalnogo bachenna / M. V. Koval. – K. : Vucha chkola, 1994. – 57 s.
3. Koval M. V. Ukraina: 1939–1945: Malovidomi i neprozutani storinku istorii / M. V. Koval. – K. : Vuchza skola, 1995. – 194 s.
4. Goncharenko O., Lusenko O., Perchuna T. Sistema upravlinna okupovanomu terutoiamu Ukrainu / O. Goncharenko, O. Lusenko, T. Perchuna // Ukraina v Drygii svitovii viini: poglad z XXI stolitta. Istoruzni narusu / NAN Ukrainu. Instytut istorii Ukrainu. – K. : NVP “Vudavnuzstvo “Naykova dumka, NAN Ukrainu”, 2010. – Kn. 1. – 735 s.
5. Goncharenko O. M. Hynkzionyvannya okupaziinoi administrazii Raichskommissariaty “Ukraina”: upravlinsko-rozporyadzi ta organizaziino-pravovi aspektu (1941–1944 rr.): monografiya / Goncharenko O. M. – K. : NPU imeni M. P. Dragomanova, 2011. – 600 s.
6. Derhavnuui arhiv Zerkaskoi oblasti. – F. R–2400. – Op. 1. – Spr. 1.
7. Derhavnuui arhiv Mukolaiivskoi oblasti. – F. R–1432. – Op. 1. – Spr. 1.
8. Derhavnuui arhiv Kuivskoi oblasti (dali – DAKO). – F. R–2418. – Op. 1. – Spr. 13.
9. Zentralnuui derhavnuui arhiv vuzux organiv vladu ta upravlinnya Ukrainu. – F. KMF–8. – Op. 1. – Spr. 38.
10. DAKO. – F. R–2418. – Op. 1. – Spr. 6.
11. Percha zystrich z gebitskomisarom. – Gadyazka gazeta. – 1942. – 1 veresna.
12. Vidozba “Ykraiinzi Kuivskoi Generalnoi okrygu!”. – Nove ukrainske slovo. – 1941. – 14 grydna.
13. Vidozba gebitskomissara Chtelzera. – Dzvin. – 1942. – 15 sizna.
14. Ogolochenna // Ukrainske chutta. – 1941. – 22 grydna.
15. Vidozba // Dzvin. – 1941. – 15 sizna.
16. Derhavnuui arhiv Volunskoi oblasti. – F. R–1. – Op. 2. – Spr. 2.
17. Zentralnuuy derzavnuui archiv gromadskikh objednan Ukrainu. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 1063.
18. Tam samo. – Op. 22. – Spr. 271.
19. Tam samo. – Op. 22. – Spr. 122.
20. Dzvin. – 1941. – 18 chovtna.
21. Nevidkladne zavdanna ykraiinziv // Dzvin. – 1941. – 4 lustopada.
22. Dzvin. – 1942. – 20 kvitna.

23. Gotu nad Chornum morem // Vasulkivski visti. – 1942. – 17 veresna.
24. Nimezko–ykrainski vzaemunu v dzerkali ukrainskoi movu // Vasulkivski visti. – 1942. – 1 lystopada.
25. Z istorii ukrainsko–nimezkuch vidnosun. – Ukrainske slovo. – 1941. – 12 lystopada.
26. Satanizm ta iudivstvo. – Dzvin. – 1942. – 24 chovtna.
27. Dzvin. – 1942. – 26 kvitna.
28. Pereyaslavski visti. – 1942. – 23 travna.
29. Presa pro Chovten // Vidrozdenna. – 1942. – 6 grydna.
30. Dzvin. – 1941. – 24 chovtna.
31. Vid kolgospiv do oodnoosibnuch gospodarstv // Vidrodchenna. – 1942. – 20 grydna.
32. Ivankivski visti. – 1943. – 28 sichna.
33. Taemnuzi kremlivskogo dvory // Dzvin. – 1941. – 12 grydna.
34. Taemnuzi kremlivskogo dvory // Dzvin. – 1941. – 12 lystopada.
35. Ivankivski visti. – 1943. – 29 zervna.
36. Cho dialos y Charkovi? // Dzvin. – 1942. – 3 lupna.
37. Orientazia na vlasni sulu // Ostanni visti. – 1941. – 17 lystopada.

Kunyskyi M., *Candidate of History, Deputy Direktor General Ukrainian State of Poste Ukrposhta (Ukraine, Kyiv)*

The Nazi occupation of Ukraine included measures of legitimacy by being made new procedures which state's political system

Analyzes the characteristics of legitimizing events held by the civil administration Rayhskomissariat "Ukraine". The author examines these phenomena and processes in the context of the features of the goals and tasks of the occupation policy.

Keywords: expansion, Third Reich, Rayhskomissariat "Ukraine", the Nazi occupation, civil administration, the local population.

Куницький М., кандидат исторических наук, заместитель генерального директора Украинского государственного предприятия почтовой связи "Укрпочта" (Украина, Киев)

Легитимационные мероприятия оккупационного аппарата власти Рейхскомиссариата "Украина" (1941–1942 гг.)

Анализируются особенности проведения легитимационных мероприятий, которые проводились гражданской администрацией Рейхскомиссариата "Украина". Автор рассматривает эти явления и процессы в контексте особенностей реализации целей и заданий оккупационной политики.

Ключевые слова: экспансия, Третий Рейх, Рейхскомиссариат "Украина", нацистская оккупация, гражданская администрация, местное население.

* * *

УДК 261.7(477)

Якуніна К. І.,

викладач кафедри релігієзнавства і теології,
Національний університет "Острозька Академія"
(Україна, Острог), kategorya.yakunina@oa.edu.ua

**ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО КУРСУ РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (1944–1953 РР.):
ЗАКОНОДАВЧА БАЗА (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ
ТА РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ)**

Аналізується законодавча база впровадження нового курсу релігійної політики радянської влади у 1944–1953 рр. на прикладі Волинської та Рівненської областей. У процесі дослідження використовувались порівняльно-історичний метод та методи аналізу і синтезу, систематизації та узагальнення.

Нормативна база релігійної політики радянської влади здебільшого виконувала формальну функцію в тоталітарній державі, замість того, щоб бути гарантією захисту прав її громадян. На перший погляд, підкріплення релігійної політики 1944–1953 рр. "спеціалізованою" нормативною базою дозволило відчувати віруючим теплість з боку держави у сфері релігії, дало можливість боротися за свою віру. Проте, з іншого боку, велика кількість підзаконних актів, інструкцій, доповнень виконавчих органів радянської влади різних рівнів спричиняла таку плутанину, що дозволяла застосовувати один і той же закон по-різному, залежно від ситуації, і загалом не на користь віруючих. Крім того, починаючи із 1944 р., бюрократизм став одним із інструментів контролю та тиску на духовенство та віруючих. Навіть виконавши всі умови оформлення документів, добитись законного права на свою діяльність було можливо, лише пройшовши всі ступені підпорядкованості органів виконавчої влади у Радянському Союзі – від місцевого до республіканського та всесоюзного.

Ключові слова: радянська влада, релігійна політика, державно-церковні відносини, релігійні громади, Волинська область, Рівненська область.

Релігійна політика в Радянському Союзі завжди була одним із складових елементів/засобів врегулювання суспільного життя. Участь у військових акціях представників різних народів, приєднання нових територій із строкатою етноконфесійною ситуацією, сприяли зміні курсу у державно-церковних відносинах (у порівнянні із засадами державно-церковних відносин 1920–1930-х рр.). Вважаємо що, це був лише тактичний хід заради досягнення планів партійно-радянського керівництва з врегулювання післявоєнного життя суспільства. Позитивні зрушення у ході війни спричинили до аналізу та планування подальших дій для врегулювання післявоєнного суспільного життя в державі.

Обрана для дослідження тема становить значний науковий інтерес. Дослідженню питання релігійної політики радянської влади у 1940–1950-х рр. присвячували свої студії В. Баран, В. Войналович, В. Єленський, А. Колодний, О. Лисенко, Н. Шліхта. Проте особливість еволюції українського суспільства після незалежності країни значною мірою актуалізувала проблему інтеграції регіональних, релігійних та правових ідентичностей країни. Таким чином, дослідження локальних контекстів впровадження релігійної політики радянської влади дає можливість глибше осмислити й зрозуміти сучасний стан церкви в та релігії в державі, визначити стратегічні напрямки та механізми гармонізації державно-церковних взаємин з врахуванням особливостей їх розвитку на певній території.

Формування законодавчої бази нового курсу релігійної політики радянської влади розпочалося із прийняття постанови Раднаркому СРСР від 28 листопада 1943 р. "Про порядок відкриття церков". Цей документ встановлював порядок відкриття чи відновлення діяльності культового приміщення та визначав порядок реєстрації релігійної громади. Фактично постанова стосувалася реєстрації саме православних громад. Для реєстрації необхідно було подати заяву за підписом активу церкви (всі, хто підписувались під документом, повинні були бути повнолітніми, проживати в цій місцевості, не мати судимості). Члени громади зазначали в заяві вік, громадянство, місце проживання та роботи, зазначався склад та основні відомості виконавчого комітету громади (3 чол.). До документації на реєстрацію громади надавався завірений нотаріально (чи у сільраді) договір оренди приміщення, довідки про технічний, санітарний та протипожежний стан культового приміщення. Обов'язковим був перелік культового майна [1, с. 104–105].

Процедура оформлення відповідної документації на реєстрацію релігійної громади була копіткою та бюрократично заплутаною. Проте незнання процедури нотаріального оформлення документів не зупиняло членів громад перед можливістю узаконити релігійну діяльність. Найважчою була сама процедура прийняття рішень щодо реєстрації / не реєстрації організації. Всі документи спочатку розглядалися місцевими органами влади, після чого передавалися до обласних чи республіканських уповноважених у справах Руської православної церкви. У Волинській та Рівненській областях, після сформування Волинсько-Рівненської єпархії, питання реєстрації громади уточнювалося також із єписко-